

Απειλούμενη μεσαία τάξη;

ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΗ ΜΠΑΛΟΥΡΔΟΥ*

Προλεγόμενα

Η συρρίκνωση της μεσαίας τάξης έχει γίνει ένα επίκαιρο θέμα για τις κοινωνικές επιστήμες, τις δημόσιες συζητήσεις, τα μέσα ενημέρωσης και τη θεματολογία των πολιτικών κομμάτων στην Ευρώπη και κυρίως σε χώρες που επηρέασε η κρίση όπως η Ελλάδα. Συνήθως συνιστά τμήμα ευρύτερου διαλόγου και προβληματισμών σχετικά με την αυξημένη ανισότητα ή/και την εισοδηματική πόλωση. Μια μεγάλη, ακμάζουσα μεσαία τάξη συσχετίζεται με σταθερότητα του πολιτικού συστήματος, ευημερία, πρόοδο και υψηλούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης. Αντίθετα, μια κοινωνία με μικρή ή εξασθενημένη μεσαία τάξη συνδέεται με πολιτικές εντάσεις, οικονομική αστάθεια, υψηλή ανεργία και αυξημένο κίνδυνο φτώχειας.

Οι γνώσεις μας για την πραγματική κατάσταση της μεσαίας τάξης είναι ελάχιστες μέχρι τώρα ενώ λιγότερη προσοχή έχει δοθεί στο ρόλο του κράτους πρόνοιας και στις πολιτικές αναδιανομής πόρων που επηρεάζουν τη μεσαία τάξη. Πρόκειται για μία σειρά προβληματισμών και συζητήσεων η οποία ξεκίνησε πολύ νωρίτερα στις φιλελεύθερες αγγλόφωνες χώρες λόγω της αύξησης των ανισοτήτων που παρατηρήθηκαν στη δεκαετία του 1970 και ενσωματώθηκαν πλέον με μεγάλη καθυστέρηση και στη χώρα μας. Η διαφορά χρονισμού πιθανά οφείλεται σε πολλούς παράγοντες συμπεριλαμβανομένων και των ισχυρών συλλογικών διαπραγματεύσεων, των χρηματοδοτήσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση και του ισχυρού πελατειακού κράτους που εν μέρει, ίσως και στρεβλά, μετρίαζαν ή έκρυβαν την αυξανόμενη ανισότητα και τις ατέλειες της αγοράς.

Ερευνητικά αποτελέσματα δείχνουν ότι η εξασθένηση της μεσαίας εισοδηματικής τάξης¹ στις πιο προηγμένες οικονομίες είναι πολύ πιο έντονη όταν κοιτάξει κανείς το συνολικό προσωπικό εισόδημα που δημιουργείται από την αγορά πριν από τη φορολογία και λιγότερη, όταν κοιτάξει το εισόδημα που διατίθεται για δαπάνες - κατανάλωση ή αποταμίευση μετά τη φορολογία και τις ασφαλιστικές εισφορές (διαθέσιμο εισόδημα). Αυτό υποδηλώνει ότι η επίδραση των κοινωνικών δαπανών, ο ρόλος των κρατών πρόνοιας και η προοδευτική φορολογία είναι σημαντικές συνιστώσες για την παρακολούθηση της σταθερότητας της μεσαίας τάξης (Dallinger, 2013).

Άραγε αντιμετωπίζουμε πραγματικά μία κρίση της μεσαίας τάξης στην Ελλάδα; Αυτό, όπως θα δούμε στη συνέχεια εξαρτάται από το αν κρίση σημαίνει ότι η μεσαία τάξη συρρικνώνεται ή τουλάχιστον δεν είναι όπως ήταν κάποτε, πριν την μεγάλη οικονομική κρίση.

¹ Αν και η μεσαία τάξη καθορίζεται συνήθως με κοινωνικό-πολιτικά κριτήρια, σε πιο απλοποιημένες εκδοχές χρησιμοποιείται το εισόδημα που είναι ένας μονοδιάστατος δείκτης δεδομένου ότι σχετίζεται με μία σειρά άλλους παράγοντες οι οποίοι συμβάλουν στον πιο ολοκληρωμένο καθορισμό της πολυδιάστατης αυτής έννοιας.

Διαφορετικές οπτικές, μετρήσεις και πολιτικές: το δάγκωμα του χεριού της μεσαίας τάξης

Αν και χρησιμοποιείται συχνά, ο όρος μεσαία τάξη συνιστά έναν αμφίβολο και μάλλον ασαφή όρο ενώ σε αντίθεση με το όριο φτώχειας, ποτέ επίσημα δεν έχει οριστεί από κάποια επίσημη αρχή.² Συχνά οι όροι «μεσαίο εισόδημα» και «μεσαία τάξη» χρησιμοποιούνται ως ισοδύναμοι κυρίως μεταξύ των οικονομολόγων. Έτσι, ενώ είναι δύσκολο να καθοριστεί με ακρίβεια μια μέση τάξη, για ερευνητικούς σκοπούς είναι δυνατός ο *ad hoc* καθορισμός και η μέτρηση μιας ομάδας στη μέση του εισοδηματικού φάσματος. Σε αυτό το πλαίσιο, εξετάζοντας την εξέλιξή της επί σειράς ετών το ενδιαφέρον δεν στρέφεται αποκλειστικά στη σύγκριση του εισοδήματος που κατέχουν τα πλουσιότερα με τα φτωχότερα άτομα αλλά στη διεύρυνση του αριθμητικού τους μεγέθους λόγω πιθανής μετακίνησης από τη μεσαία ομάδα προς έναν από τους δύο αυτούς ακραίους πόλους (Dallinger, 2013).

Αλλά η μεσαία τάξη μπορεί να εμπεριέχει πολλούς επιπλέον παράγοντες όπως για παράδειγμα η υψηλή εκπαίδευση, η καλή θέση εργασίας, η οικονομική ασφάλεια, η ιδιοκτησία στέγης και οι επιλεκτικές κοινωνικές και πολιτικές αξίες. Θα μπορούσε επίσης να είναι μια κατάσταση ή ένα ζήτημα αυτοπροσδιορισμού μαζί με επιπρόσθετα στοιχεία από πιο σύγχρονες έρευνες, πέραν του εισοδήματος ή της κατανάλωσης, όπως για παράδειγμα η ευπάθεια³ και η διολίσθηση στη φτώχεια μετά από οικονομικούς κλυδωνισμούς (Pew Research Center, 2012. Ulbrich 2015. Bussolo, Karver και López-Calva, 2018).⁴ Όπως αναφέρεται ειδικότερα (OECD, 2019, σ. 19): «*Η κοινωνική τάξη αναφέρεται σε μια ομάδα ατόμων που μοιράζονται την ίδια κοινωνικο-οικονομική κατάσταση. Το πώς ορίζεται η κατάσταση αυτή διακρίνεται ανάλογα με τις ακαδημαϊκές παραδόσεις και τη χρήση που προορίζεται να έχει η έννοια. Κατά συνέπεια, οι δείκτες που χρησιμοποιούνται για τον καθορισμό και την ανάλυση της 'μεσαίας τάξης' ποικίλουν σημαντικά, εντός και μεταξύ των επιστημονικών κλάδων. Πολλές οικονομικές αναλύσεις χρησιμοποιούν το εισόδημα ως βασικό δείκτη για να ορίσουν την κατάσταση της μεσαίας τάξης. Για πολλές από τις υπόλοιπες κοινωνικές επιστήμες, τα περισσότερα μέτρα και οι δείκτες βασίζονται στο επάγγελμα και στο καθεστώς της απασχόλησης, ενώ χρησιμοποιούνται επίσης το κοινωνικό, πολιτιστικό και οικονομικό κεφάλαιο. Η μεσαία τάξη μπορεί επίσης με υποκειμενικά κριτήρια να αυτοχαρακτηριστεί ως κοινωνική τάξη.*»

Οπότε ένα επιπλέον ερώτημα αφορά σε ποια μεσαία τάξη αναφερόμαστε ή/και πώς αυτή ορίζεται; Σε αυτό το πλαίσιο ακολουθώντας ερευνητικές πρακτικές εκλαμβάνουμε ως μεσαία τάξη όσους έχουν μεσαία εισοδήματα (Atkinson, Brandolini, 2011. Atkinson, Brandolini, 2013. Eurofound, 2018. OECD, 2019). Με δεδομένη την παραδοχή ότι σε μία οικονομία της αγοράς το εισόδημα συνιστά ένδειξη οικονομικής δύναμης και με τον καθορισμό ενός απολύτου ορίου⁵ μπορεί να υπολογιστούν οι ανισότητες στο επίπεδο διαβίωσης μεταξύ αναπτυσσόμενων και αναδυόμενων χωρών. Με αντίστοιχους σχετικούς όρους και δείκτες όπως για παράδειγμα τα δεκατημόρια ή η διάμεσος του εισοδήματος μπορεί επίσης να καθοριστεί η θέση της μεσαίας τάξης σε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο συγκριτικά με τις υπόλοιπες ομάδες εισοδήματος.⁶ Στην πραγματικότητα, όπως η ομάδα των φτωχών δεν είναι ενιαία (Μπαλούρδος 2018), έτσι και η μεσαία τάξη δεν συνιστά μια ενιαία οντότητα ή κοινωνική ομάδα. Η συγκριτική ανάλυση δείχνει ότι υπάρχουν και αντιμετωπίζονται διαφορετικές δυσκολίες και διαφορετικά (μεσαία) συμφέροντα, όχι μόνο μεταξύ χωρών εξαιτίας διαφορετικών ασκούμενων πολιτικών, αλλά και στο εσωτερικό των χωρών. Ορισμένα τμήματα της

² Όπως π.χ. η ΕΛ ΣΤΑΤ ή η Eurostat.

³ Η ευπάθεια, η οποία φαίνεται να έχει επηρεάζει το ένα τέταρτο της μεσαίας τάξης στην Ευρώπη, λαμβάνει πολλές μορφές: συρρίκνωση περιουσιακών στοιχείων ως αποτέλεσμα μείωσης των εισοδημάτων και περικοπών της κοινωνικής ασφάλισης, επισφαλείς συνθήκες εργασίας και αυξανόμενες απώλειες θέσεων εργασίας σε παραδοσιακά επαγγέλματα της μεσαίας τάξης.

⁴ Από όλους αυτούς τους σημαντικούς παράγοντες, περιοριζόμαστε να αναφερθούμε πιο εκτεταμένα μόνον για την κατεύθυνση που έχουν τα άτομα που αφήνουν τη μεσαία εισοδηματική τάξη. Οι υπόλοιπες περιπτώσεις εξετάζονται περιστασιακά.

⁵ Π.χ. οι Banerjee και Duflo (2008) θεωρούν ότι στη μεσαία τάξη κατατάσσονται όσοι καταναλώνουν από 2\$ έως 10\$ ημερησίως, σε αγοραστική δύναμη του 1993.

⁶ Περιοριζόμαστε μόνον σε σχετικές προσεγγίσεις.

μέσης κινούνται προς τα πάνω ενώ άλλα προς την αντίθετη κατεύθυνση. Το να λέμε για παράδειγμα ότι συρρικνώνεται η μεσαία τάξη στην Ελλάδα δεν μας λέει πολλά, εάν δεν έχει καθοριστεί ο παράγοντας της κινητικότητας και η κατεύθυνσή του. Τούτου λεχθέντος, είναι όλο και πιο σαφής η παραδοχή ότι όχι μόνον τα χαμηλά αλλά και τα μεσαία εισοδήματα και εξειδικευμένες ομάδες της μεσαίας τάξης αγωνίζονται συστηματικά να διατηρήσουν ή/και να βελτιώσουν τη θέση τους και το βιοτικό τους επίπεδο.

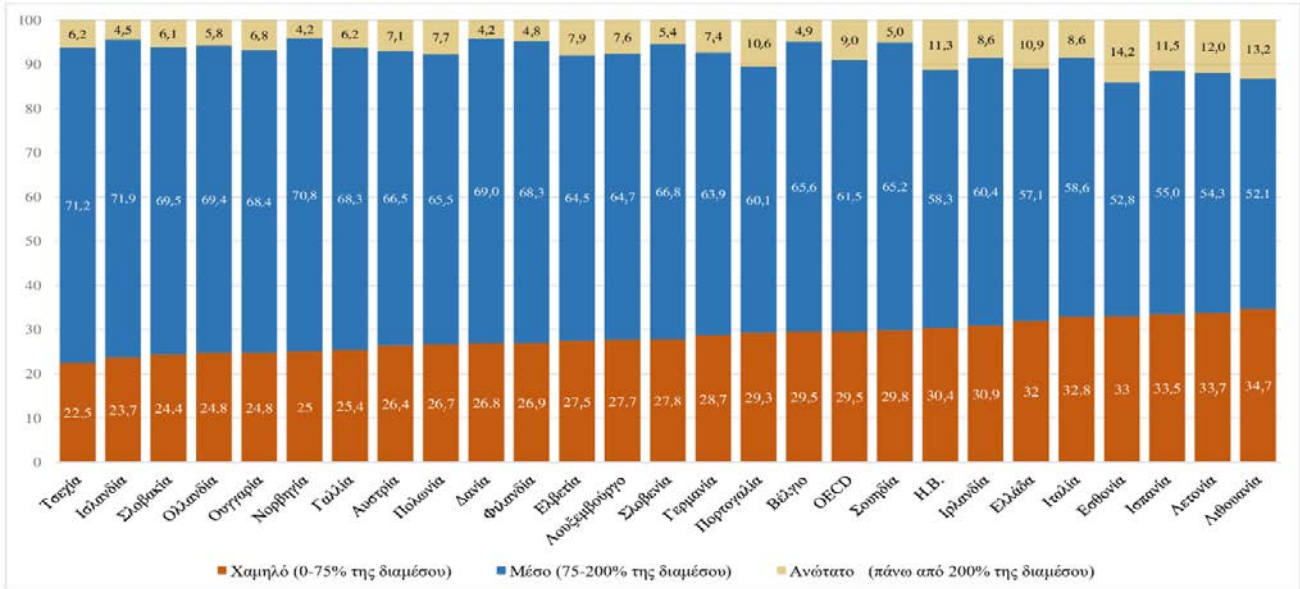
Υπάρχουν επίσης πολιτικές και παραδείγματα, εντός της Ευρώπης που στοχεύουν στη βελτίωση της θέσης της μεσαίας τάξης. Η Ισλανδία έχει δείξει πώς μια χώρα που πλήγηκε σε μεγάλο βαθμό από την οικονομική κρίση μπορεί να διατηρήσει σχεδόν ακέραια τη μεσαία τάξη μέσω αναδιανεμητικών πολιτικών. Η Πολωνία εισήγαγε ειδική άδεια ('inactivity leave') για άτομα που μένουν κάποιο διάστημα οικονομικά μη ενεργά με στόχο την εξουδετέρωση των απολύσεων που θα μπορούσαν να οδηγήσουν άτομα της μεσαίας τάξης στο κατώφλι κάτω από το όριο της φτώχειας. Στην Ιρλανδία, δημιουργήθηκαν νέοι μηχανισμοί για τον κοινωνικό διάλογο με στόχο να ενισχύσουν την πολιτική ισχύ της μεσαίας τάξης και την ανακούφιση κοινωνικών εντάσεων. Οι ενέργειες αυτές ενδέχεται να απαιτούν σημαντικές πρωτοβουλίες, συναίνεση και επενδύσεις από τις εθνικές κυβερνήσεις. Ωστόσο, το «δάγκωμα του χεριού» της μεσαίας τάξης που χρησιμοποιείται σε πολλές περιπτώσεις για να (μονο-) τροφοδοτήσει τον κρατικό προϋπολογισμό σε περιόδους κρίσης, σε καμία περίπτωση δεν συνιστά βιώσιμη λύση.

Η συρρίκνωση της μεσαίας τάξης

Μελέτες που βλέπουν τη μεσαία τάξη, να βρίσκεται μεταξύ του 75% και 200% του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος⁷ (που έχει σταθμιστεί ανάλογα με το μέγεθος του νοικοκυριού) ισχυρίζονται ότι αν και το μέγεθος της σε πολλές χώρες υπερβαίνει το 50% εντούτοις συρρικνώνεται διαχρονικά και κυρίως στα χρόνια της κρίσης (Atkinson, Brandolini, 2011. Atkinson, Brandolini, 2013. Eurofound, 2018. OECD, 2019). Πράγματι, εξετάζοντας τα διαθέσιμα στοιχεία διαπιστώνεται αρχικά ότι το μέγεθος του πληθυσμού της μεσαίας τάξης στην Ελλάδα και στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες κυμαίνεται από 52% έως και 72% (Σχήμα 1). Καταγράφεται μεγαλύτερο (πάνω από το 70%) σε Ισλανδία, Τσεχία και Νορβηγία. Κυμαίνεται μεταξύ 65- 70% σε ορισμένες σκανδιναβικές χώρες (Δανία, Σουηδία, Φιλανδία), σε χώρες της ΚΑΕ (Τσεχική Δημοκρατία, Σλοβενία, Σλοβακία, Πολωνία) και σε άλλες χώρες όπως η Γαλλία, η Ολλανδία, η Αυστρία. Είναι δε σημαντικά χαμηλότερη (κάτω από τον μέσο του ΟΟΣΑ, 61,5%) σε χώρες της Μεσογείου όπως η Πορτογαλία (60,1%), η Ιταλία (58,6%), η Ελλάδα (57,1%) και η Ισπανία (55%).

⁷ Τα όρια αυτά προσδιορίζονται ad-hoc και αντιστοιχούν αδρά στα τρία τέταρτα και δύο φορές το διάμεσο διαθέσιμο εισόδημα. Όσοι βρίσκονται κάτω του 75% ανήκουν στις χαμηλότερες τάξεις εισοδήματος, ενώ όσοι έχουν πάνω από 200% ανήκουν στις ανώτερες εισοδηματικές τάξεις.

Σχήμα 1. Ποσοστό πληθυσμού με χαμηλά, μεσαία και υψηλά εισοδήματα σε χώρες της Ευρώπης, 2016

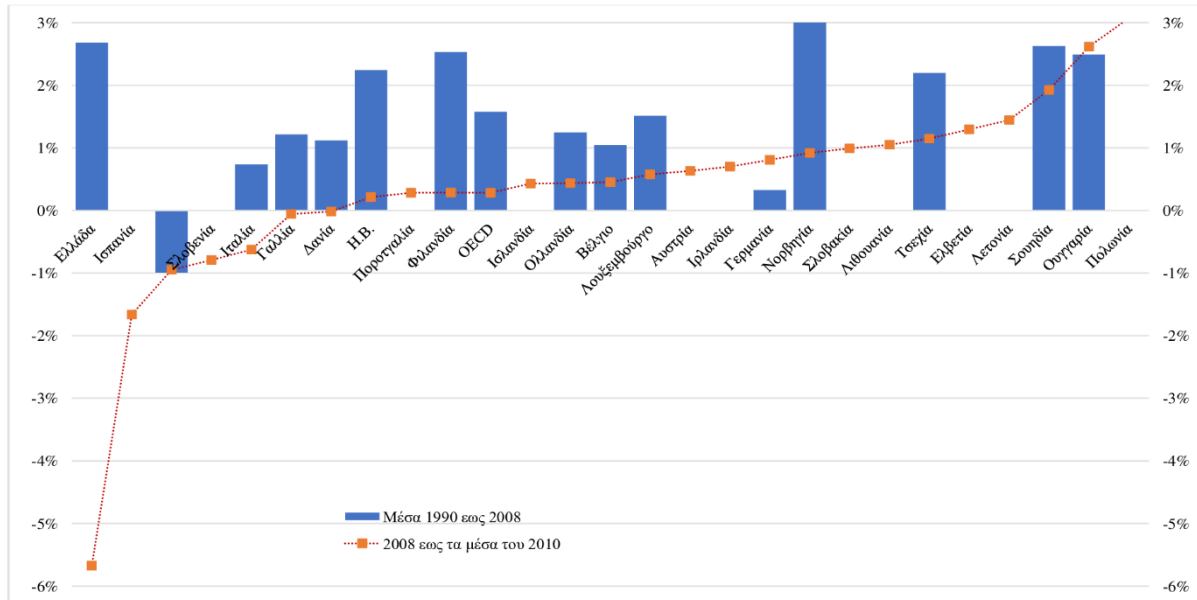
Πηγή: OECD, 2019

Η διαφοροποίηση αυτή μεταφράζεται σε αντίστοιχες σημαντικές διαφορές στις υπόλοιπες εισοδηματικές κατηγορίες. Έτσι, η χαμηλότερη από αυτές⁸ αντιπροσωπεύει περίπου το 30% του πληθυσμού στις περισσότερες χώρες της Μεσογείου, όπως π.χ. η Ελλάδα και κυμαίνεται μεταξύ 22% και 25% σε χώρες όπως η Ισλανδία, η Τσεχία, η Νορβηγία, η Σλοβακία, η Ολλανδία, η Δανία ή η Γαλλία. Το μέγεθος της υψηλής εισοδηματικής τάξης καταγράφεται συγκερατημένο κυρίως στη Νότια Ευρώπη και σε άλλες χώρες όπως π.χ. η Λετονία και η Λιθουανία.

Ωστόσο το κύριο ενδιαφέρον έγκειται στην εξέλιξη του ποσοστού του πληθυσμού της μεσαίας τάξης και στο πως αυτό έχει επηρεαστεί από την πρόσφατη οικονομική συγκυρία. Όπως διαπιστώνεται στο Σχήμα 2 η κρίση αντέστρεψε την επικρατούσα τάση εξέλιξής της. Πριν το 2008, διευρυνόταν στη χώρα μας και στα περισσότερα κράτη μέλη της ΕΕ. Αντίθετα, κατά την περίοδο μετά την κρίση διαπιστώνεται μείωση του μεγέθους της, ενώ σε αρκετές χώρες όπως π.χ. η Ελλάδα, η Κύπρος και η Ισπανία είναι χαρακτηριστική η υψηλή διολίσθηση ατόμων προς την κατώτερη εισοδηματική τάξη.

⁸ Που συμπεριλαμβάνει και την ομάδα του πληθυσμού κάτω από το όριο της φτώχειας.

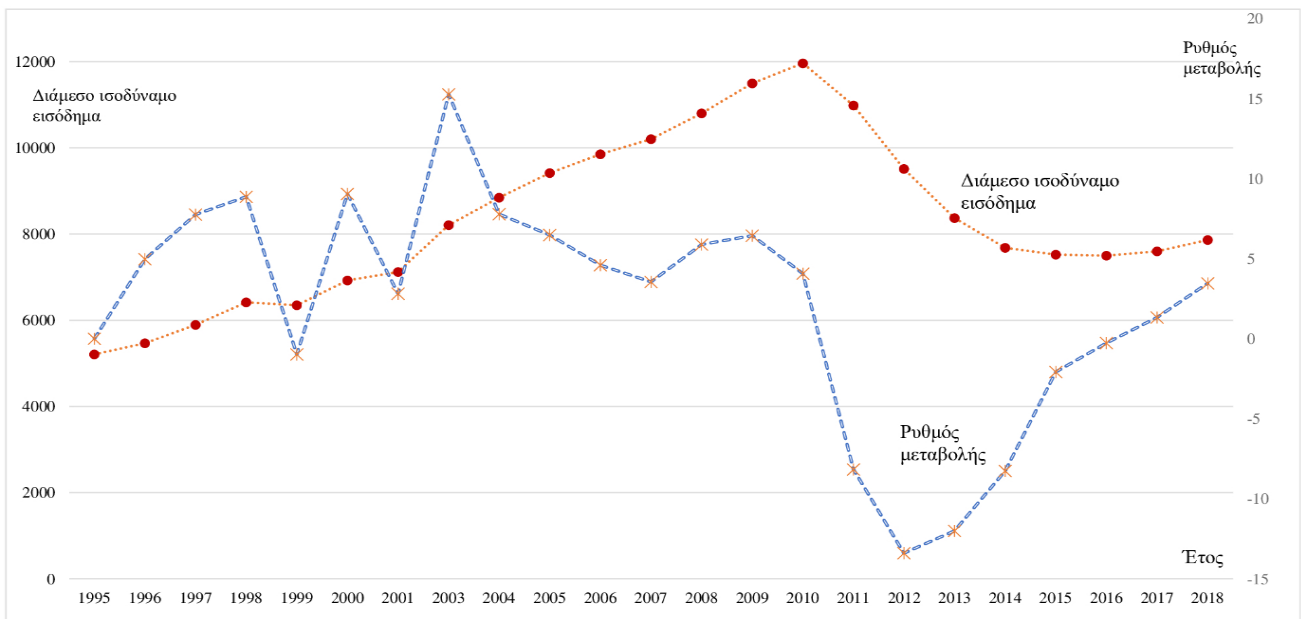
Σχήμα 2. Μεταβολή αριθμητικού μεγέθους της τάξης του μεσαίου εισοδήματος 2008-2014 ανάλογα με την κατεύθυνση της μεταβολής: Προς την ανώτατη ή την κατώτατη τάξη (σε ποσοστιαίες μονάδες)

Πηγή: Eurostat, EU-SILC ίδιες εκτιμήσεις

Η συρρίκνωση της μεσαίας τάξης οφείλεται ακόμη στο γεγονός ότι το επίπεδο του συνολικού διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος περιορίζεται δραστικά καταγράφοντας πτωτική εξέλιξη κυρίως στη περίοδο 2011-2016. Η μείωση είναι ιδιαίτερη ισχυρή το διάστημα 2012 -2013 (πάνω από 12%) αν και αρχίζει να ανακάμπτει τα τελευταία χρόνια (Σχήμα 3).

Σχήμα 3. Εξέλιξη και ρυθμός μεταβολής του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος στην Ελλάδα, 1995-2018

Πηγή: Eurostat, EU-SILC ίδιες εκτιμήσεις

Τέλος αναφέρεται ότι λόγω του σχετικού ορισμού που χρησιμοποιείται, το μέγεθος ή τα όρια του μεσαίου εισοδήματος ποικίλλουν από χώρα σε χώρα ακριβώς επειδή βασίζονται στο εκάστοτε ύψος της διαμέσου. Στη μεσαία τάξη ανήκει ένα μονοπρόσωπο νοικοκυριό με ετήσιο εισόδημα 63.050 ευρώ στο Λουξεμβούργο, ενώ στην Ελλάδα ως «μεσαία τάξη» νοείται ένα μονοπρόσωπο νοικοκυριό με εισόδημα που κυμαίνεται από 7.040 ευρώ έως και 18.800 ευρώ.⁹

Αντί επιλόγου

Η μεσαία τάξη είναι κρίσιμης σημασίας για την οικονομία κάθε χώρας. Μέσω της φορολόγησής της στηρίζει την κατανάλωση και δημιουργεί τις προϋποθέσεις για σημαντικές επενδύσεις στην εκπαίδευση, στην υγεία και στη στέγαση και παίζει καθοριστικό ρόλο στις πολιτικές αναδιανομής του εισοδήματος και τη στήριξη του κοινωνικού κράτους (OECD, 2019).

Από την εξέταση διαθέσιμων στοιχείων διαπιστώθηκε ότι δεν συρρικνώνεται απλά το μέγεθος της, αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις, ιδιαίτερα στην περίοδο της κρίσης, έχει αυξηθεί η πιθανότητα περάσματος προς την χαμηλότερη εισοδηματική κατηγορία ή ακόμη και στην ομάδα των φτωχών. Η προοπτική αυτή ενισχύεται καθοριστικά και από την πόλωση, τις άσχημες συνθήκες και την ανασφάλεια στην αγορά εργασίας. Παράλληλα με τις δημογραφικές εξελίξεις που σχετίζονται με έναν γερασμένο και μη επαρκώς ανανεώσιμο πληθυσμό, τη μείωση του ποσοστού νέων¹⁰ και τον περιορισμό των κοινωνικών δαπανών, η μεσαία τάξη έχει αλλοιωθεί ριζικά. Πρόκειται για μία άλλη μεσαία τάξη.

Οι εξελίξεις αυτές αποτελούν πηγή ανησυχίας και καλό είναι να επιχειρηθεί η έγκαιρη αντιστροφή τους με το κατάλληλο μείγμα πολιτικής. Η όποια παράβλεψη τους πολύ πιθανόν να δημιουργήσει αυξανόμενες αναταράξεις ή ανατροπές στο κοινωνικό και στο πολιτικό επίπεδο (OECD, 2019). Όπως αναφέρουν οι Osberg κ.ά. (2004), οι αποστάσεις εισοδήματος μεταξύ «εχόντων και μη εχόντων» θεωρείται βάση πολιτικών προτιμήσεων και εκλογικής συμπεριφοράς.

Βιβλιογραφία

Atkinson, A.B., Bandolini, A. (2011). On the identification of the middle class. Working Paper 2011–217, Society for the Study of Economic Inequality ECINEQ.

Atkinson, A. B., Brandolini, A. (2013). On the Identification of the Middle Class. In *Income Inequality: Economic Disparities and the Middle Class in Affluent Countries*, edited by J. C. Gornick and M. Jäntti, 77–100. Stanford: Stanford University Press

Banerjee, A., Duflo, E. (2008). What is middle class about the middle classes around the world? *Journal of Economic Perspectives*, 22, 3–28.

Bussollo, M., Karver J., Calva, L-F., J. (2018). Is there a middle -class crisis in Europe? The Brookings Institution. <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2018/03/22/is-there-a-middle-class-crisis-in-europe/>.

⁹ Βλέπε: ΕΜΠΟΡΙΚΟ & ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ (2019, σ. 2)

¹⁰ Της μεσαίας τάξης (OECD, 2019).

Dallinger, U. (2013). A Divided Middle. The importance of social protection to compensate the middle class. The Foundation for International Development Publications.
<http://www.thebrokeronline.eu/Articles/A-Divided-Middle>

ΕΜΠΟΡΙΚΟ & ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ, (2019). Πως ορίζεται η μεσαία τάξη στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες της ΕΕ; http://www.pcci.gr/everimages/MC_F23683.pdf

Eurofound, (2018). Europe's Shrinking Middle Class. <https://www.eurofound.europa.eu/de/publications/blog/europes-shrinking-middle-class>

Μπαλούρδος, Δ. (2018). Αστική φτώχεια και «καλή διακυβέρνηση» στην Ελλάδα: Μία πρώτη προσέγγιση. Δεμερτζής, Ν. κ.ά (επιμ), Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας, 2016-2017. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. Αθήνα, Εκδοτικός Όμιλος "ΙΩΝ".

OECD, (2019). Under Pressure: The Squeezed Middle Class. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/689afed1-en>

Osberg, L. S., Smeeding T. M., Schwabish, J. A. (2004). Income Distribution and Public Social Expenditure: Theories, Effects and Evidence. I K. Neckerman (ed.), Social Inequality. New York: Russell Sage Foundation) pp. 821–59.

Pew Research Center, (2012). The Lost Decade of the Middle Class. <https://www.pewsocialtrends.org/2012/08/22/the-lost-decade-of-the-middle-class/>

Ulbrich, J. (2015). Who are the 'middle'? The struggle of the European middle class to improve their living standards. The Foundation for International Development Publica

**Διευθυντή Ερευνών
στο Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ)*